

Fazilə Quliyeva

ADAU

fazilaguliyeva8826@gmail.com

ZAMANIN METAFORA VASİTƏSİ İLƏ KONSEPTUALLAŞMASI

Açar sözlər: *metafor, konseptuallaşma, mənbə sahəsi, hədəf sahəsi, parçalanmış strukturlar.*

Key words: *metaphor, conceptualizing, source domain, target domain, fragmented structures.*

Ключевые слова: *метафора, концептуализация, сфера-источник, сфера-цель, расчлененные структуры.*

70-ci illərin sonunda dil qabiliyyətinin və nitqin həyata keçirilməsinin əsasını təşkil edən koqnitiv strukturlara maraq artmağa başladı. Koqnitiv dilçilik adlı bir istiqamət ortaya çıxdı. Bu istiqamətə əsasən, dil məlumatın təşkili, işlənməsi və ötürülməsi üçün bir vasitə kimi nəzərdən keçirilir. Semantika bu sahədə böyük əhəmiyyətə malikdir və onun əsas tədqiqat obyektini mənadır. Əsas nəzəri problemlərdən biri semantika ilə reallıq arasındakı əlaqədir. Koqnitiv dilçilikdə metafora (məcaz) nəzəriyyəsi xüsusi yer tutur. Müasir dilçiliyə əsasən metafora əsas zehni əməliyyat, dünyanı tanıma, təsnifləşdirmə, konseptləşdirmə, qiymətləndirmə və izah yolu kimi qəbul edilir. Metafora daha çox sözlə əlaqəlidir, nəinki düşüncə və fəaliyyətlə. Yarandığı gündən bəri metaforaya münasibət birmənalı deyildi. Metafora ilə bağlı fərqli fikirlər irəli sürülürdü: o, qəbul olunmuşdu ona ikinci dərəcəli əhəmiyyət verilirdi.

Metaforanın öyrənilməsinin əsası Aristotel tərəfindən qoyulmuşdur. Metaforik köçürmə dinləyiciyə müsbət təsir göstərən və mübahisəni gücləndirən əhəmiyyətli bir dil vasitəsi olaraq qəbul edilirdi. Aristotela görə, iki cismin oxşarlığı metaforik köçürmənin əsasını təşkil edir [2, 55].

F. Nitzşeyə görə isə, metafora ən təsirli, təbii, dəqiq və sadə dil vasitəsidir [19, 390]. Sonralar metafora problemi ritorikadan psixologiya və dilçiliyə keçdi. Beləliklə, müqayisəli metafora anlayışı yarandı. Metafora gizli bir müqayisə şəklində təqdim edildi. Müqayisə nəzəriyyəsində metaforik ifadə iki və ya daha çox cismin müqayisə edilməsi ilə əlaqələndirilirdi.

M. Blekə görə, metaforadan istifadənin iki əsas səbəbi var: müəllif metaforik mənaya birbaşa ekvivalent tapmaq mümkün olmadıqda və ya sırf stilistik məqsədlərlə metaforaya müraciət edir. Metaforik köçürmə, onun fik-

rincə, semantik məna və stilistik potensialın özünəməxsusluğunu özündə birləşdirir [6, 156].

D. Davidson metaforanın yalnız birbaşa lüğət mənasına malik olduğu nəzəriyyəsini irəli sürdü. Bu, obrazın metaforik mənasını təyin edən isə tərcüməçinin şəxsiyyətidir [7, 174].

Düşüncəmizi idarə edən anlayışlar gündəlik fəaliyyətimizə təsir edir. Bu anlayışlar hisslərimizi, davranışlarımızı, digər insanlara münasibətimizi formalaşdırır. Bir insanın bütün idrakı fəaliyyəti dünyanı öyrənmək bacarığı ilə əlaqəlidir və bu fəaliyyətin əsas məqsədi obyektləri müəyyənləşdirmək və ayırd etməkdir. Bir insanın idrakı fəaliyyəti üçün anlayışlar zəruridir və buna görə də onların formalaşması dünyanın idrakı ilə bağlıdır. Dilçilər hesab edirlər ki, dil daşıyıcıları həm də müəyyən konseptual sistemlərin daşıyıcılarıdır. Dünya ilə bağlı vacib fikirlər konseptlərdə (anlayışlarda) cəmlənmişdir. Konseptlər sistemi reallığın əks olunduğu dünya mənzərəsini meydana gətirir. Konsept termini ilk dəfə S.A. Askoldov tərəfindən istifadə edilmişdir [4, 267-280]. O konsepti düşüncə prosesində eyni növdəki qeyri-müəyyən sayda cismləri əvəz edən zehni bir formalaşma olaraq təyin etdi. Dilçilikdə konsept anlayışına üç əsas yanaşma mövcuddur:

İlk yanaşmanın nümayəndələri Y.S. Stepanov və V.N.Teliya konsepti insanın zehni dünyasında əsas hüceyrə kimi təyin edirlər. Onların fikrincə, mədəniyyət anlayışlarının və onların aralarındakı münasibətlərin məcmusudur.

İkinci yanaşmanın tərəfdarlarından olan A.D.Şmelev anlayışı idrak semantikasının vahidi kimi başa düşür.

Üçüncü yanaşma konsepti sözlər və fəaliyyət arasında vasitəçi kimi nəzərdən keçirir. D.S.Lixaçov və E.S. Kubryakova görə, konsept sözün mənası insanın şəxsi və xalq təcrübəsi ilə toqquşmasının nəticəsidir. D.S. Lixaçov konsepti insanın yazılı nitqində işlətdiyi mənanın bir növ cəbri ifadəsi kimi başa düşürdü [13, 28-37].

Z.D. Popova və İ.A. Sternin psixoloji və psixolinqvistik tədqiqatlara əsaslanan konsept terminin tərifini təklif edir. Konseptlər mürəkkəb diskret şüur vahidləridir və onların köməyi ilə düşüncə prosesi həyata keçirilir. Anlayışlar insan biliklərinin saxlanması vahidi kimi də çıxış edir [21, 30].

R. Hofman yazırdı: "Metafora son dərəcə praktikdir. Hər hansı bir sahədə təsvir və izahat üçün bir vasitə kimi istifadə edilə bilər. "İstədiyimiz yerdə metafora insan hərəkətləri, bilik və dil haqqında anlayışımızı həmişə zənginləşdirir" [9, 327].

C.Lokkun fikrincə, sözlərin məcazi mənada istifadəsi yalandır. "İnsanlar aldanmaqdan zövq aldığından, aldatma sənətindən şikayət etmək əbəs-

dir". F. Nitzşe isə yazırdı: "Əşya özü özlüyündə tamamilə əlçatmazdır ... dil yaradıcısı üçün və onun gözündə onu axtarmağa layiq deyildir. Dil yaradıcısı yalnız əşyaların insanlara münasibətini ifadə edir və onları ifadə etmək üçün ən cəsarətli metaforalardan istifadə edir. Biz düşünürük ki, əşyalar haqqında bir şey bilirik, amma əslində bizdə onların əsl mahiyyətinə uyğun olmayan metaforalar var [14, 567].

H.Orteqa-i-Qasset metaforanı yüksək abstraksiya obyektlərini ələ keçirməyin və mənalı şəkildə müəyyənləşdirməyin yeganə yolu hesab edirdi. Dünya konsepsiyası bizim şüur haqqında düşüncələrimizdən asılıdır və bu da öz növbəsində əxlaqımızı, siyasətimizi, sənətimizi müəyyənləşdirir. Beləliklə, həyatla dolu olan kainatın bütün nəhəng binasının kiçik və havalı bir metafora cəsədinin üzərində olduğu ortaya çıxır [20, 77].

C. Lakoff və M.Conson qeyd edirdilər ki, metafora hadisələri başa düşməyə kömək edən bir fenomendir. Onlar metaforanı dərin idrak quruluşları və dünyanın kəşfləri ilə əlaqəli şəkildə araşdırırlar. C. Lakoff və M. Consonun fikrinə əsasən, insanın həyata konseptual yanaşmasının metaforik olması səbəbindən metaforalar dil ifadələri kimi mümkün olur. Yəni, bir növ hadisələri başqa növ hadisələri baxımından anlamaq və yaşamaq düşüncə tərzimizin əsas xüsusiyyətidir. "Metafora bütün gündəlik həyatımızı əhatə edir və təkcə dildə deyil, düşüncə və hərəkətdə də özünü göstərir. Düşündüyümüz və hərəkət etdiyimiz gündəlik konseptual sistemimiz özü özlüyündə metaforikdir "[12, 387]. Metaforizasiya prosesinin əsasını parçalanmış strukturlarının (freymlərin və ssenarilərin) işlənməsi təşkil edir. Freymlərdə və ssenarilərdə reallaşdırılan bilik insanın xarici dünya ilə - həm obyektlər dünyası ilə, həm də cəmiyyətlə qarşılıqlı əlaqəsinin ümumiləşdirilmiş təcrübəsidir. Bu nəzəriyyəyə görə, metaforizasiya hədəf strukturunda mənbə strukturunun təkrarlanması deməkdir. Metafora təkcə dilə aid deyil. İnsanın konseptual sistemi metaforadan istifadə edərək qurulub və müəyyən edilmişdir. Ancaq C. Lakoff və M. Consonun nəzəriyyəsi bizi maraqlandıran suallara cavab vermir: "Niyə insan təfəkkürü metaforikdir?", "Niyə metaforik proyeksiya" hədəf " strukturuna "mənbə" strukturunun biliklərinin ötürülməsi deməkdir?

Beləliklə, konseptual sahələrin metaforik quruluşu qlobal deyil, qismən olduğu üzə çıxır. Əgər qlobal olsaydı, onda bir konsept digəri ilə tamamilə üst-üstə düşərdi.

Metaforanın koqnitiv funksiyası tezisinin təzahüründən biridə, metaforanın qərar qəbuletmə prosesinə təsir etməsidir. Müasir konsepsiyalara görə, qərar qəbuletmə prosesi aşağıdakı əsas mərhələləri əhatə edir: 1) prob-

lemli vəziyyətin dərk edilməsi, 2) problemləli vəziyyətin həlli üçün alternativlərin müəyyənləşdirilməsi, 3) alternativlərin qiymətləndirilməsi, 4) alternativ seçim. Metaforanın koqnitiv nəzəriyyəsi bizə həqiqəti dərk etməyə və problemləli bir vəziyyətin həlli üçün bir çox alternativlər yaratmağa imkan verir.

Metaforizasiya iki bilik strukturunun - "mənbə" nin (mənbə sahəsinin) və koqnitiv strukturun "hədəfin" (hədəf sahəsinin) qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanır. Metaforizasiya prosesində hədəfin bəzi sahələri mənbəyə uyğun olaraq qurulur və nəticədə "metaforik proyeksiya" və ya "koqnitiv əksətmə" meydana gəlir.

Metaforanın konseptual nəzəriyyəsi milli dilçiliyin nümayəndələri tərəfindən də nəzərdən keçirilmişdi. Konsept özünün dildə representasiyalarının təhlili vasitəsi ilə dərk edilir. F.Y.Veysəlli "konseptləri koqnitiv strukturların ən kiçiyi və ya konseptin dünya haqqında bilikləri yadda saxlamaq funksiyasını" yerinə yetirdiyini qeyd edir [22, 31].

Konseptə diskursda biliyin representasiya vasitəsi kimi yanaşan A.Y.Məmmədov yazır ki, "diskurs ... elə bir platformadır ki, biliyin strukturları olan konseptlərlə müxtəlif səviyyəli və ... təbiətli linqvistik representasiyalar arasında əlaqənin yaradılmasını təmin edir" [15, 78]. O, lokal (konkret mədəniyyətlərə xas olan) və universal (qlobal bilik) konseptləri fərqləndirir.

Ə.Abdullayev yazır: "Konseptlər insan psixikasında ətraf aləmin ayrı-ayrı fraqmentlərinin, aspektlərinin daxili nümayəndələridir, yəni onlar bizim daxilimizdədir" [1, 189].

A.Y.Məmmədova görə, "metaforanın paradoksu mənbə-hədəfin üst-üstə düşməsidir və ya, əksinə, məsələn, "time is money" metaforasında iki tərəf bərabər deyil, çünki burada pul maddi varlıq kimi deyil, onun funksiyası baxımından qəbul edilmişdir" [15, 46]. Əlavə etmək lazımdır ki, struktur metaforaların mühüm xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar mənbə-sahə vasitəsi ilə hədəf-sahəsinin qismən strukturlaşdırılmasını təmin edirlər. Məsələn, real həyatda "vaxt" pul deyildir, çünki, puldan fərqli olaraq, itirilmiş vaxtı geri qaytarmaq mümkün deyil, əvəzində həmin insana o qədər vaxt sərf etmək olar ki, bu da pul yox, vaxt olacaqdır.

A.E.Kibrik yazır ki, metaforaları dil daşıyıcılarının böyük əksəriyyətinə bəlli olan oxşarlıqlara və onların hamısına bəlli olmayan oxşarlıqlara əsasən bölmək olar və məhz sonuncu oxşarlıq "orijinal", "heyvətəmiz" və "təsir edicidir" [10, 17–27].

N.D. Arutyunovaya görə, dil metaforalarını aşağıdakı növlərə ayırmaq olar: 1) bir mənanı digəri ilə əvəz etməkdən ibarət nominativ metafo-

ra; 2) məcazi mənaların və dilin sinonim vasitələrinin işlənməsinə xidmət edən məcazi metafora; 3) predikativ sözlərin uyğunluğunun dəyişməsi nəticəsində meydana çıxan və çoxmənəlilik yaradan koqnitiv metafora; 4) sözün leksik mənasında məntiqi sıralanma arasındakı sərhədləri silən və məntiqi poli-semiyanın meydana gəlməsini stimullaşdıran ümumiləşdirici metafora [3, 366].

M.V. Nikitinin metafora tipologiyası, denotatda olan oxşarlığın fərqli bir təbiətdə ola biləcəyinə əsaslanır. Bənzərliklər çox oxşar şəkildə müqayisə olunan əşyalarda yer alırsa, onda biz ontoloji metafora ilə qarşılaşırıq. Ontoloji metafora birbaşa və struktur ola bilər [17, 37-38].

Amerika tədqiqatçılarının tipologiyasında konseptual metaforalar üç əsas qrupa bölünür: struktur, hədəf sahənin koqnitiv tipologiyası hədəf sferasını anlamaq üçün bir modeldir (argument is war); ontoloji, yəni hadisələri, hərəkətləri, duyğuları, fikirləri bir növ substansiya olaraq görməyə imkan verən metaforalar (the mind is an entity, the mind is a fragile thing) və yönəldici və ya istiqamətləndirici, yəni bir konsepti digərində müəyyən etməyən və ancaq bir-biri ilə münasibətdə bütün anlayışlar sistemini təşkil edən metaforalar (happy is up, sad is down; conscious is up, unconscious is down).

Qrammatika həm də metaforik mənanı çatdırmaq üçün bir vasitə ola bilər. Dilçilikdə qrammatik metafora yeni bir əlavə məna yaratmaq üçün bir qrammatik kateqoriyaya aid xüsusiyyətlərin qəsdən başqa bir qrammatik kateqoriyanın əhatəsinə köçürülməsi deməkdir ki, bu da artıq qrammatik deyildir [16, 23]. Qrammatik metaforizasiyanın üç yolu var: 1) formanın qrammatik mənası ilə kontekstarasındakı ziddiyyət; 2) formanın qrammatik mənası ilə leksik məzmunu arasındakı ziddiyyət; 3) söz və ekstradilçilik və ziddiyyət arasındakı ziddiyyət.

Leksik və qrammatik metaforaları müqayisə edərkən aşağıdakı fərqlər qeyd olunur: qrammatikada metaforizasiya az sayda ziddiyyət və qrammatik sistemin qapalı növü ilə məhdudlaşır, əlavə olaraq, qrammatik metafora bir-yönlüdür. C. Lakoff yazır: "Metafora bizə daha mücərrəd və ya təbiətinə görə strukturlaşdırılmamış varlıqları daha konkret və ya ən azı daha strukturlaşdırılmış varlıqlar baxımından başa düşməyə imkan verir. Metaforik sistemin əsasını "tək yönlü" ifadəsi tezisində uyğun metaforalar təşkil edir. Bu tezis metaforanın ən vacib funksiyalarından birini - idrak və ya yeni bilik əldə etmək funksiyasını əks etdirir.

Beləliklə, metafora müəyyən dillərdə istifadə olunan üslubi qaydadan daha çox insan təfəkkürünün ayrılmaz mexanizmini təmsil edir. Metaforalar müəyyən dil kollektivinin dünyanı dərk etməsinin özünəməxsus cizgilərini və gerçəkliyin şərhini əks etdirirlər. Dildə metaforik ifadələr sistemli şəkildə

metaforik konseptlərlə bağlı olduğundan, metaforik ifadələrdən metaforik konseptlərin təbiətinin və insan fəaliyyətinin metaforik təbiətini başa düşülməsində istifadə edilə bilər. Dilimiz metaforalarla doludur, lakin metaforalar təkcə dil səviyyəsində deyil, şüurumuzu, qavrayışımızı və ətrafdakı reallıqla qarşılıqlı təsir təcrübəmizi formalaşdırır.

Metaforada hədəf (alıcı) zonası donor zonasının (mənbə domeninin) xüsusiyyətlərini götürür. Donor və alıcı zonaları arasındakı əlaqələr asismetrikdir. **Vaxt məkandır** metaforasında donor zonası spesifik bir fəza sahəsi, alıcı zonası isə mücərrəd zaman sferasıdır. “Vaxt məkandır” metaforasında donor və qəbuledici zonaları bir-biri ilə sıx bağlı olmasına baxmayaraq, məkan və zaman sahələrində ciddi fərqlər mövcuddur. J.Fokonye və M. Töner [8, 55] aşağıdakı İngilis nümunələrində aydın şəkildə bu fərqləri göstərmişlər: (1) Three hours went by, and then he had dinner. (Üç saat keçdi və o sonra nahar etdi). (2) Three feet went by, and he was at the door. (Üç fut keçdikdən sonra o qapıda idi.)

Nümunədə (1) göstəriləndi kimi, vaxt intervallarının ölçülməsi (saat) hərəkət felləri ilə birləşdirilir və vaxtın uzunluğunu göstərir. Məsafənin ölçülməsi (fut), misaldan (2) görüldüyü kimi, ingilis və ya rus dillərində belə uyğunluğa yol verilmir. Zaman və məkan anlayışlarının uyğunluğu olmadığına əsaslanaraq, J.Fokonye və M. Töner vaxtın məkanın güzgü əksi olmadığı qənaətinə gəlir.

Diskursun metaforasının tam öyrənilməsi özündə sadalanan addımları cəmləşdirir: birincisi, metaforaların istifadə olunduğu kontekstlərin toplanması, ikincisi, mənbə və hədəf sahələrini təsvir etmək üçün metadilin işlənməsi, üçüncüsü, tipik metaforik modellərin təsvir edilməsi, dördüncüsü, diskursun konseptual metaforalarının müəyyənləşdirməsi, və, nəhayət, beşincisi, M-modellərin və diskursiv təcrübələrin konseptual metaforalarının müəyyən edilməsi.

M. Conson təcrübəmizin təşkil olunduğu sxematik quruluş üçün “məcazi sxem” (və ya şəkil sxemi) terminindən istifadə edir. Onun məcazi sxem anlayışı Kantın sxem anlayışına qayıdır, lakin ondan fərqlənir. M. Conson məcazi sxemi aşağıdakı kimi müəyyənləşdirir: "Məcazi sxem bizim təcrübəmizə uyğunluq və quruluş verən qavrayış proseslərimizin və motor proqramlarımızın təkrarlanan dinamik nümunəsidir".

Zaman kateqoriyası ilə bağlı L.Q.Babenko və Y.V.Kazarin yazırlar: “Bədii mətnin zaman və məkanı unikaldır, çünki onlar obyektiv yox, subyektiv mövcudluq əsasına malikdirlər: bədii mətnə müəllif şərti məkan və zaman yaradır, məhz personajların yerini və süjetin inkişafının, zaman dövrlərini müəyyənləşdirir [5, 94].

Zaman konsepti bir çox elmlərin tədqiqat obyektinə olmuşdur. İngilis dilində “tense” (zaman) qrammatik konseptlərin strukturu müxtəlif koqnitiv təbiəti – hissi obraz, informasiya məzmunu və şərh sahələri kimi əsas struktur komponentləri əhatə edir və bu struktur komponentlərin hər birinə mənsub olan koqnitiv əlamətləri təsvir edir.

Dil daşıyıcısının şüurunda “tense” (zaman) qrammatik konseptinin ən parlaq nümunəsi onun özü, daha dəqiqi, onun baş verən hadisələrə subyektiv baxışı çıxış edir. Zaman qrammatik konseptinin üç nüvə əlaməti var: viewpoint (subyektiv nöqtəyi nəzər) + volition (iradə)+speaking point (varlıq anının qeydə alınması).

Obyektiv zamanda “tense” (zaman) qrammatik konseptinin informasiya məzmunu terminoloji cəhətdən “indiki (present), keçmiş (past) və gələcək (future)” əks olunur və real zamanla heç bir əlaqəsi yoxdur.

Zaman insanın həyatında baş verən hadisələrin şərh edilməsidir, yəni zaman həm realilərin (hadisələrin) işarələnməsi, həm də həmin realilərin şərh edildiyi prizma kimi nəzərdən keçirilə bilər. Lakin zaman yalnız gerçəkliyi interpretasiya etmir, həm də insan tərəfindən interpretasiya edilir. Zaman müəyyən sosio-mədəni mühitin nümayəndəsi kimi subyektiv daşdığı üçün universal bilik strukturudur. Dildə zaman metaforaları arasında ən geniş yayılmış metafora qəti şəkildə irəli hərəkət edən zamanın axını, zamanın düşünülməsinin tipik koqnitiv modeli kimi isə zamanın hərəkət modeli və insanın zaman daxilində hərəkəti kimi qəbul edilir.

M.N.Konnova öz dissertasiyasında “time” konseptini araşdırmış və zamanın konseptləşməsinin əsas metaforik modellərini müəyyənləşdirmişdir: “time is money”, “time is landscape”, “time is a bounded container”, “time is a moving object”, “time is a resource”, “time is a commodity”, “time is an object”, “time is a process”, “time is a creature”, “time is a natural phenomenon”, “time is a virtual entity” [11,260].

İndi vaxtın metaforalarda necə ifadə olunduğuna nəzər salaq:

- 1) You are *wasting* my time.- Sən mənim vaxtımı boşuna xərcləyirsən.
- 2) I don't *have* time to *give* you. – Mənim sənə sərf olunacaq vaxtım yoxdur.
- 3) How do you *spend* your time these days? –Vaxtını necə keçirmisən?
- 4) I've *invested* a lot of time in my son.- Mən oğluma çox vaxt sərf etmişəm.
- 5) You are *running out* of time. - Artıq vaxtınız tamam olur.
- 6) *Put aside* some time for reading .- Oxumağa vaxt ayırın.
- 7) Do you *have* much time *left*?- Vaxtınız çox qalıb?

8) He is living on *borrowed* time. – O, borc pul alaraq dolanır.

9) *Thank you for your time.* – Sərf etdiyiniz vaxta görə sağ olun.

İngilis dilində olduğu kimi, Azərbaycan dilində də zamanı ifadə etmək üçün konseptual metaforalardan istifadə olunur. Aşağıdakı cümlələri nəzərdən keçirək:

1) Anam dedi: ”**Zaman** kimin haqlı olduğunu **göstərdi**”.

2) Burda **zaman** çox tez **keçir**.

3) Hər bir şeyi burax **zamanın axarına**.

4) Gec gəlmə, yoxsa **qatarı qaçıracaqsan**.

5) **Zamanla ayaqlaşmasan** uğur qazana bilməzsən.

Həmçinin Azərbaycan dilində frazeoloji birləşmələr var ki, onların köməyi ilə icra olunacaq işləri metaforik vasitə ilə ifadə etmək olar.

1) Dirsəyini görəndə ...

2) Dəvə oynayanda ...

3) Qum göyərəndə ...

4) Dəvənin quyruğu yerə dəyəndə ...

5) Qulağının dibini görəndə ...

Bu ifadələr canlı danışiq dilində və bədii ədəbiyyatda işlənir. Onlar həyata keçməsi mümkün olmayan iş, hal və hərəkətləri bildirmək üçün işlədilir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Abdullayev Ə.Ə. Aktual üzvlənmə və mətn. Bakı: Xəzər Universiteti nəşriyyatı, 1998, 189s.
2. Аристотель. Сочинения : в 4-х т.Т.IV. Москва: Мысль, 1982, 554с.
3. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: “Языки русской культуры”, 1998, 366с.
4. Аскольдов С.А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов // Русская словесность: антология / под. ред. В.Н. Нерознака./– М., 1997. с.267-280.
5. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика. 6-ое изд. – М.Флинта: Наука, 2009, 94с.
6. Блэк М. Метафора // Теория метафоры / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова/.М.: «Прогресс», 1990, 156с.
7. Дэвидсон Д. Что означают метафоры // Теория метафоры / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова/. – М.: и «Прогресс», 1990. 174с.
8. Фоконье, Тернер 2008 – *Fauconnier G., Turner M. The Origin of Language as a Product of the Evolution of Modern Cognition* // *Origin and evolution of languages: approaches, models, paradigms* / B. Laks (ed.). L., 2008. 55p.
9. Hoffman R. Some implications of metaphor for philosophy and psychology of science. - In: *The ubiquity of metaphor*. Amsterdam, 1985, 327p.

10. Кибрик, А. Е. 1992. Лингвистические постулаты. Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания. М.: МГУ, с.17–27
11. Коннова М.Н. Концептуальные метафоры времени в английском языке: дисс...канд. филол.наук.- Калининград, 2007, 260с.
12. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем. – М.: Изд-во ЛКИ, 1990, 387с.
13. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. Русская словесность: антология / под. ред. В.Н. Нерознака/. М.,1197. – 28-37с.
14. Локк Дж. Соч. в 3-х тт., т. 1. М., 1985, 567с.
15. Məmmədov A., Məmmədov M. Diskurs tədqiqi. Dərs vəsaiti. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2013,78 s.
16. Масленникова А.А. Особенности грамматической метафоры // Метафоры языка и метафоры в языке / А.И. Варшавская, А.А. Масленникова, Е.С. Петрова и др. / Под ред. А.В. Зеленщикова, А.А. Масленниковой - СПб: СПбГУ, 2006,23с.
17. Никитин М.Б. Метафорический потенциал слова и его реализация // Проблема теории европейских языков / Отв. ред. В.М. Аринштейн, Н.А. Абиева,Л.Б.Копчук.СПб:«Тригон»,2001, 37-38с.
18. Ницше Ф. Об истине и лжи во вненравственном смысле (1873). - Ницше Ф. Полн. собр. соч., т. 1. М., 1912, 396с. (далее указываются стр. по этому изданию).
19. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла, кн. 2. – Итало-советское изд-во СИРИН, 1990, 390с.
20. Ортега-и-Гассет Х. Две главные метафоры / Х. Ортега-и-Гассет // Теория метафоры. Под ред. Н.Д. Арутюновой/. – М.: “Прогресс”, 1990, 7 с.
21. Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие концепта в лингвистических исследованиях / Воронеж, 1999. – 30 с.
22. Veysəlli F.Y. Koqnitiv dilçilik: əsas anlayışları və perspektivləri. Studia philologica, VII - Bakı: “Mütərcim”, 2015, 120s.

Fazila Guliyeva

Summary
Conceptualizing of time through metaphor

The article discusses different theories of metaphor, which have a special place in cognitive linguistics, and how time is expressed through metaphor. According to modern linguistics, metaphor is perceived as a basic mental operation, a way of recognizing, classifying, conceptualizing, evaluating and explaining the world. Metaphor is more about words than thoughts and actions. In the article, a number of metaphor examples were given in the English and Azerbaijani languages.

Фазиля Гулиева

Резюме

Концептуализация времени посредством метафор

В статье рассматриваются различные теории метафоры, которые занимают особое место в когнитивной лингвистике, а также проблема концептуализации времени посредством метафор. Метафору в современной лингвистике рассматривают как основную ментальную операцию, как способ познания, категоризации, концептуализации, оценки и объяснения мира. Она рассматривается как языковая характеристика, связанная больше со словами, чем с мышлением и деятельностью. Теоретические позиции иллюстрируются примерами метафор из английского и азербайджанского языков.

Rəyçi: fil.f.d., dos. M. Rəhimov